

AGENDA VOOR EEN ECOCRIMINOLOGIE OF GROENE MILIEUCRIMINOLOGIE

Geertrui CAZAUX*

Het milieudebat is niet meer weg te denken uit het hedendaagse wetenschappelijke, economische, politieke of maatschappelijke leven. Dit vertaalt zich bijvoorbeeld in de zoektocht naar nieuwe technologieën die milieuvervuiling kunnen verminderen of opheffen, het incalculeren van milieueffingen en taksen bij de bedrijfskostenanalyse of het arsenaal aan milieureglementeringen uitgevaardigd door de overheid. We worden er zelf – op een directe of indirecte manier – mee geconfronteerd in de media, en ondervinden de gevolgen ervan in ons alledaags leven. Enkele recente voorbeelden zijn de scheepsramp voor de kust van Gallicië met massale olievervuiling tot gevolg, het zinken van de Tricolor voor de Noord-Franse kust en het aanspoelen van olie op Belgische en Nederlandse stranden, dioxine-, PCB- en andere voedselcrisisen, de jaarlijks terugkerende Nacht van de Duisternis in het Vlaamse landsgedeelte om het thema van de lichtpollutie aan te kaarten, of ook onzichtbaarder of meer indirecte gevallen of praktijken zoals de medische klachten bij soldaten die gediend hebben in (post) moderne oorlogen (Balkan, Golfoorlog) vermoedelijk te wijten aan de blootstelling aan straling tijdens hun dienst ter plekke, de ozontickets van de NMBS om autoverkeer te ontmoedigen, een nieuwe heffing voor wie met zijn wagen in de stadskern van Londen wil binnenrijden, recordhoeveelheden neerslag in de Lage Landen met watersnood tot gevolg, vervuilde gronden door rivieren die buiten hun oevers treden, een toename van het aantal kankers en auto-immuniteitsziekten onder de westerse bevolking, het verdwijnen van planten- en diersoorten (dalende biodiversiteit), het transport van mest afkomstig van Vlaamse varkens naar Rusland enz.

Het milieudebat heeft reeds een lange weg afgelegd sinds het thema voor het eerst met krachtige stem geïntroduceerd werd met de publicatie van RACHEL CARSONS *Silent Spring* in 1962.¹ Vanuit een groeiend besef van de destructieve kracht van menselijke activiteiten op lokale en globale ecosystemen hebben inbreuken op het milieu en de natuur geleidelijk aan – vooral de laatste decennia – een plaats weten te veroveren op de wetenschappelijke en politieke agenda. Echter, als we er de literatuur op naslaan, zien we dat het milieuthema in de criminologie tot nu toe zeer weinig aandacht gekregen heeft, en dat – wanneer

* Doctor wetenschappelijk medewerkster Instituut voor Recht, Ethiek & Maatschappij, Universiteit Gent, geertrui.cazaux@rug.ac.be.

1. CARSON waarschuwde ervoor dat het ongebreideld gebruik van insecticiden het natuurlijk evenwicht uit balans brengt (leidend tot een 'dode lente' waarin geen gefluit van vogels meer te horen zou zijn), en desastreuze effecten op het dierlijk en plantaardig leven maar ook het voortbestaan van de mensheid zelf in gevaar zou kunnen brengen. R. CARSON, *Silent Spring*, Harmondsworth, Penguin Books, 1971.

dit dan wel het geval was – het eerder ging om verspreide of sporadische initiatieven. Het gebrek aan interesse voor deze thematiek is des te meer opmerkelijk daar dit onderwerp in andere disciplines in de menswetenschappen de laatste decennia wel een volwaardige stek heeft verworven op de onderzoeksagenda. We kunnen bijvoorbeeld wijzen op de opkomst van wat onder de algemene noemer van de ‘milieuetiek’ wordt geplaatst.² Het milieuthema begint zich ook als autonoom vakgebied te onderscheiden in de sociologie, de politieke wetenschappen en de rechtswetenschappen,³ onder meer zichtbaar in de oprichting van afzonderlijke leerstoelen of gespecialiseerde opleidingen in de milieusociologie of het milieurecht. De interesse voor de milieuproblematiek blijkt echter maar sporadisch door te sijpelen in de criminologische onderzoekswereld. Dit blijkt duidelijk uit het beperkt aantal publicaties dat teruggevonden kan worden in de vakeigen publicatiekanalen.⁴ Velen daarvan zijn *single-issue* studies of hebben aandacht voor bepaalde vormen van georganiseerde criminaliteit of staatscriminaliteit die ook milieugevolgen hebben (b.v. illegale afvaltransporten). Nochtans zijn criminologen – wegens het interdisciplinair karakter van de criminologie en de specifieke aandacht voor machtsrelaties en controle – precies bijzonder goed geplaatst om hun aandacht te schenken aan milieugerelateerde thema’s en een baanbrekende bijdrage te leveren aan de sociaal-wetenschappelijke studie van de milieuthematiek.

Niettegenstaande het feit dat deze problemen onder de algemene vlag van de milieuthematiek of -problematiek bekend zijn, is het moeilijk om de noemer milieucriminologie of ecologische criminologie aan te wenden om die sociaal-wetenschappelijke onderneming aan te duiden die deze milieuthema’s bestudeert vanuit criminologische hoek. Immers, wat in de criminologische literatuur traditioneel onder de noemer ‘ecologische criminologie’ of ‘milieucriminologie’ wordt verstaan,⁵ dekt een heel andere lading. Dit verwijst immers naar die stroming(en) in criminologisch onderzoek die zich vooral toelegt op de studie van de geografische spreiding of patronen van criminaliteit, en de determinerende

2. Zie b.v. het tijdschrift *Environmental Ethics*.

3. Enkele voorbeelden: R. CHURCHILL, J. GIBSON & L.M. WARREN, “Special Issue. Law, Policy and the Environment”, *Journal of Law & Society*, Oxford, Basil Blackwell, 1991 (18, 1); A. DOBSON, *Green Political Thought*, London, Routledge, 1995; R. FOQUE & S. GUTWIRTH (eds.) *Vraagstukken van milieurechtelijke begripsvorming*, Arnhem, Gouda Quint, 2000; S. GUTWIRTH & G. VAN MAANEN (eds.), ‘De natuur van het milieurecht. Verkenningen naar de grondslagen van het milieurecht’, *The-manummer Recht & Kritiek* 1995 (21, 4); J.A. HANNIGAN, *Environmental Sociology. A Social Constructionist Perspective*, London, Routledge, 1995.

4. Enkele voorbeelden hiervan zijn R. DEL OLMO, “The Ecological Impact of Illicit Drug Cultivation and Crop Eradication Programs in Latin America”, *Theoretical Criminology* 1998 (2, 2), 269-278; S.M. EDWARDS, T.D. EDWARDS & C.B. FIELDS (eds.), *Environmental Crime and Criminality. Theoretical and Practical Issues*, New York, Garland Publishing, 1996; A. FENTIMAN, “The Anthropology of Oil: The Impact of the Oil Industry on a Fishing Community in the Niger Delta”, *Social Justice. A Journal of Crime, Conflict & World Order* 1996 (23, 4), 87-99; M.J. LYNCH, P. STRETESKY & P. HAMMOND, “Media Coverage of Chemical Crimes, Hillsborough County, Florida, 1987-97”, *The British Journal of Criminology* 2000 (40, 1), 112-126; M.R. PENDLETON, “Beyond the Threshold: The Criminalization of Logging”, *Society & Natural Resources* 1997 (10, 2), 181-193; A. SZASZ, ‘Corporations, Organized Crime, and the Disposal of Hazardous Waste: An Examination of the Making of a Criminogenic Regulatory Structure’, *Criminology* 1986 (24, 1), 1-27.

5. In de Angelsaksische literatuur heet dit dan environmental criminology, social ecology of ecological theory of crime.

invloed van spatiale factoren op criminaliteit.⁶ Alhoewel dit misschien als slechts een puur terminologische kwestie kan worden beschouwd, wordt – om verwarring te vermijden – hier de terminologie groene milieucriminologie of ecocriminologie gehanteerd.

In de rest van dit artikel geven we eerst een thematische afbakening van de onderwerpen die dan tot de horizon van een groene milieucriminologie of ecocriminologie kunnen behoren. Milieu-inbreuken onderscheiden zich van andere ‘klassieke’ criminaliteitsvormen wegens de temporale of spatiale vertraging of verplaatsing bij het zichtbaar worden van de effecten, en ook wegens het cumulatief effect die verschillende geïsoleerde handelingen kunnen hebben. Deze processen brengen ook specifieke moeilijkheden met zich wat betreft het opsporen en detecteren van milieuovertreders. Een stap verder is te onderzoeken op welke manier deze praktijken kunnen worden tegengegaan en hoe er best kan worden op gereageerd (met inachtneming van de verschillende organisatorische niveaus waarop inbreuken op het milieu kunnen worden gepleegd). We besteden ook aandacht aan hoe een groene milieucriminologie nieuwe inzichten kan bijbrengen bij het reactief optreden tegen daders van milieu-inbreuken, en hoe een ‘groene milieucriminologie’ zich onderscheidt van een ‘criminologie van het milieu’ door de noodzaak aan een holistische benadering.

1. Thematische afbakening van een groene milieucriminologie

Het kan direct duidelijk zijn dat een veelheid aan onderwerpen aan bod komt in dit zogezegde ‘groene’ veld in de criminologie. Onder deze vlag kunnen praktijken als sluikestorten, olielozingen, kerntransporten, het dumpen van mestoverschotten, het verbranden van afval, de productie van onveilig voedsel (cf. dioxinecrisis), de vernietiging van specifieke waardevolle biotopen, nachtvluchten van lawaaierige vliegtuigen enz. worden gesitueerd.

De horizon van deze groene milieucriminologie kan van zeer eng tot zeer breed gaan. De meest voor de hand liggende – maar ook zeer enge – afbakening van het onderzoeksdomein van een groene milieucriminologie zou dan die zijn die door het strafrecht is vastgelegd: die handelingen of praktijken die gecriminaliseerd werden door de wetgever en aldus als milieucriminaliteit gedefinieerd worden. Dit is bijvoorbeeld de invalshoek die gehanteerd wordt door SITU en EMMONS in hun boek over de rol van het strafrechtssysteem bij de bescherming van het milieu. Zij hanteren een strikt strafrechtelijke demarcatie met betrekking tot het thema ‘milieucriminaliteit’ en geven de volgende definitie:

“An environmental crime is an unauthorized act or omission that violates the law and is therefore subject to criminal prosecution and criminal sanctions. This offense harms or endangers people’s physical safety or health as well as the environment itself.”⁷

6. Zie b.v. de zogeheten Chicago School of Sociology (vooral jaren 1920-1930).

7. Y. SITU & D. EMMONS, *Environmental Crime. The Criminal Justice System’s Role in Protecting the Environment*, Thousand Oaks CA, Sage, 2000, p. 3.

Alhoewel SITU en EMMONS erkennen dat een rechtssociologisch perspectief verdienstelijk kan zijn om licht te werpen op de afbakeningsprocessen die leiden tot de wettelijke definitie van criminaliteit, verantwoordt zij hun keuze voor een strafrechtelijke afbakening door te stellen dat hun aandacht in de eerste plaats uitgaat naar:

*“analysing the growing number of environmental offenses that are being defined as crimes by the legal system and assessing the effectiveness of the criminal justice techniques in environmental protection.”*⁸

SITU en EMMONS lijken echter te negeren dat om de effectiviteit of de rol van het strafrecht na te gaan wat betreft milieubescherming, precies ook zou moeten gekeken worden naar die milieu-inbreuken die niet gecriminaliseerd zijn en waarom dit het geval is. Een strafrechtelijke definiëring is *op zich* immers reeds een eerste factor waarmee rekening moet worden gehouden bij onderzoek naar de effectiviteit van beleidsmatig optreden tegen milieu-inbreuken. Vanuit deze optiek maakt HALSEY de opmerking dat criminologen een duidelijk analytisch onderscheid moeten maken tussen ‘*environmental crime*’ (milieucriminaliteit) en ‘*serious instances of ecological destruction*’ (ernstige gevallen van ecologische vernietiging/aantasting), en dat hun aandacht ruimschoots de eerste categorie moet overstijgen.⁹ Immers, heel wat praktijken die niet gecriminaliseerd zijn, impliceren wel degelijk een ernstige aantasting van het milieu, meer nog, ze zijn soms meer schadelijk voor het milieu dan bepaalde wettelijke of gereguleerde praktijken.¹⁰

Wen zouden dan kunnen afleiden dat een groene milieucriminologie gefocust moet zijn op die handelingen en praktijken die vanuit een ‘groen’ gedachtegoed als problematisch bestempeld worden, hetzij vanuit een antropocentrische invalshoek (het milieu beschermen en milieudegradatie tegengaan wegens de implicaties eraan verbonden voor het welzijn van mensen) of vanuit een ecocentrische invalshoek (milieubescherming wegens de intrinsieke waarde, belangen of rechten van ecosystemen *zelf*). Omdat het dikwijls moeilijk was (en nog is) om een wetenschappelijk verband vast te stellen tussen daad en gevolgen of effecten voor bijvoorbeeld menselijke gezondheid,¹¹ werden aanslagen op het milieu vroeger wel eens als slachtofferloze misdrijven omschreven. Vanuit een groene ideologie (ecocentrisme) worden het milieu en de natuur echter *zelf* als ‘slachtoffer’ in beschouwing genomen.¹² Anderzijds is er het besef – en de wetenschappelijke vaststelling – dat misdrijven tegen het milieu en de natuur op korte-

8. *Ibid.*

9. M. HALSEY, “The Wood for the Paper: Old-Growth Forest, Hemp and Environmental Harm”, *The Australian and New Zealand Journal of Criminology* 1997 (30, 2), 121-148.

10. HALSEY illustreert dit aan de hand van volgende twee voorbeelden. Enerzijds heeft de toegelaten – gereguleerde – praktijk van het kaalslaan van oerbossen (voor papierproductie) desastreuze gevolgen voor het leefmilieu. Anderzijds is het telen van hennepvezel een ecologisch waardevol alternatief, maar is deze praktijk verboden.

11. B.v. kan de stijging van het aantal auto-immuniteitsziektes, kankers enz. in het Westen causaal toegeschreven worden aan de toegenomen milieuvuiling?

12. Zie hieromtrent het themanummer van Social Justice omtrent *Environmental Victims*. C. WILLIAMS, K. SARO-WIWA, J. HIRSCHMAN e.a. (eds.), “Theme Issue Environmental Victims, *Social Justice*,” *A Journal of Crime, Conflict and World Order*, 1996 (23, 4).

termijn – maar dikwijls slechts op lange termijn – een negatieve weerslag hebben op het welzijn van mensen, wat een antropocentrische justificatie biedt om aanslagen op het milieu en de natuur te voorkomen en te bestrijden.

Meteen wordt dan ook duidelijk dat wat onder de noemer ‘milieucriminologie’ verstaan wordt, niet netjes gelijk valt met wat officieel als ‘milieucriminaliteit’ wordt gelabeld. Net in dit domein is de laatste decennia een grote shift waarneembaar in welke activiteiten en gedragingen als legaal en welke als illegaal worden bestempeld. Een groene milieucriminologie behoeft in onze optiek dus een ruimer veld te bestrijken dan de strafrechtelijke afbakening. Geïnspireerd vanuit de principes van de ecologische theorie, zou de omlijning gelegd kunnen worden bij die inbreuken die een verstoring van de natuurlijke werking van een ecosysteem tot gevolg hebben. Een dergelijke afbakening is natuurlijk zeer ruim opgevat en praktisch niet hanteerbaar. Een doorgedreven consequentie zou bijvoorbeeld zijn dat de mens moet ophouden te leven *tout court*. Immers, elke menselijke productie van goederen, en de consumptie ervan impliceert – op kleine of op grote schaal – een inbreuk op een ecosysteem, door het gebruik van materialen, het gebruik van energie, of door vervuiling of een output van milieubelastende materialen. Ook vele levensnoodzakelijke handelingen vereisen een verstoring van een ecosysteem.¹³

Wellicht is het beter om de omlijning van het onderzoeksveld te leggen bij die handelingen die – op lange of op korte termijn – het ecologisch *evenwicht* in gevaar brengen. Het is echter zeer moeilijk om hier een mooi afgebakend geheel aan praktijken voor te stellen die het ecologisch evenwicht uit balans brengen, niet in het minst wegens het gebrek aan wetenschappelijke consensus hieromtrent, of zelfs omdat de stand van zaken van wetenschappelijk onderzoek gewoon (nog?) niet toelaat om dergelijke data te presenteren of predicties te maken.¹⁴ Van vele praktijken kan wel met zekerheid worden gesteld dat ze het ecologisch evenwicht in gevaar brengen, maar de wetenschap kan ons hier nog geen volledig beeld aanreiken. Het vaststellen van de causale verbanden tussen bepaalde praktijken en de mogelijke negatieve effecten op het milieu en/of op de gezondheid van mensen, wordt bovendien bemoeilijkt door de vertragsings- en verspreidingsfactoren of de accumulatie bij het optreden van de effecten van inbreuken op het milieu.

Op het spatiale niveau moet rekening gehouden worden met het feit dat de gevolgen van een praktijk zich niet noodzakelijk manifesteren in de onmiddellijke nabijheid van de plaats waar die praktijk gesteld werd. Een lozing op plaats X heeft daarom niet direct gevolgen op plaats X, maar de gevolgen ervan kunnen zich manifesteren op plaatsen Y en Z. Gifwolken afkomstig van zware industrie in één bepaald land kunnen zich laten meevoeren met de wind en neerslaan in buurlanden. De effecten van de al dan niet accidentele lozingen van olie of andere vervuilende substanties in zee zijn vooral tastbaar in de territoriale wateren en stranden van de landen waar de olie aanspoelt. De oorzaak van een

13. In extremis zou kunnen gesteld worden dat ademen (opname van zuurstof, uitstoot van kool-dioxide) reeds een verstoring van het ecosysteem kan teweegbrengen.

14. Over het gebrek aan wetenschappelijke consensus met betrekking tot het milieudebat zie B. WYNNE, “Scientific Knowledge and The Global Environment”, in: M. REDCLIFF & T. BENTON (eds.), *Social Theory and The Global Environment*, London, Routledge, 1994, 169-189.

milieuprobleem kan zich dus op een andere plaats bevinden dan de plaats waar dit probleem manifest wordt. Een andere factor in deze ruimtelijke dimensie is dat lokale of regionale praktijken effecten kunnen hebben die op een grotere schaal voelbaar zijn. De gevolgen van het weggakken van de regenwouden in tropische delen van de wereld bijvoorbeeld, manifesteren zich niet alleen ter plaatse, maar hebben een globale impact, b.v. merkbaar in klimaatsveranderingen of het broeikaseffect.

Behalve de territoriale verplaatsing van de effecten van milieu-inbreuken, moet ook de temporele vertraging ingecalculeerd worden. De effecten van een bepaalde handeling op het milieu worden niet altijd direct zichtbaar, maar kunnen pas decennia of zelfs generaties later tastbaar zijn. De jarenlange vermessing van Vlaamse landbouwbodems werkt nu door – met een uitgesteld (maar onomkeerbaar) effect – in de verzuring (nitraatbelasting) van het Vlaamse grondwater. Tevens kan een praktijk die een relatief korte tijdsspanne beslaat, wel voor zeer lange tijd een negatieve en belastende factor op het milieu zijn (b.v. de opslag van kernafval, of zelfs, de ramp in Tsjernobyl). Hier komt nog bij dat de huidige stand van wetenschappelijk onderzoek wellicht niet toelaat om alle mogelijke milieugevolgen van hedendaagse menselijke praktijken in kaart te brengen. Wat momenteel als niet-problematisch wordt beschouwd, kan – ten gevolge van nieuwe ontdekkingen in de wetenschap, of het zichtbaar worden van de gevolgen op lange termijn – binnen enkele jaren of decennia wel als problematisch worden aangestipt. Wegens de onomkeerbaarheid van vele milieu-inbreuken, wordt dus ook de intergenerationele rechtvaardigheid in het gedrang gebracht. De belangen van de toekomstige generaties bewoners van onze planeet moeten hier dus ook in rekening worden genomen.¹⁵

Bovendien kunnen vele geïsoleerde en kleinschalige praktijken – die elk afzonderlijk misschien weinig of een beperkte milieuverstoring tot gevolg hebben – door accumulatie wel een negatieve impact hebben op het ecologisch evenwicht.¹⁶ Vele van die kleinschalige milieuverstoringen kunnen gecombineerd een desastreus gevolg hebben op globaal niveau. Alhoewel de milieu-uitkomst van de afzonderlijke handelingen wel wetenschappelijk gedocumenteerd kan zijn, is het dikwijls onmogelijk om te voorspellen hoe de gecombineerde effecten zullen uitdraaien (b.v. de chemische reactie van verschillende substanties samen).

De introductie van het voorzorgsprincipe kan hier voor een deel aan tegemoetkomen. Het stelt dat voorzichtigheid geboden is bij die handelingen waarvoor nog niet met wetenschappelijke zekerheid kan gezegd worden wat precies hun impact op het milieu is, maar waarvan op basis van de huidige beschikbare kennis kan verondersteld worden dat ze een negatieve impact hebben op het milieu. Potentiële milieurisico's moeten dus in beschouwing genomen worden, zelfs wanneer er geen wetenschappelijke zekerheid is en een traditionele wetenschap

15. Zie hieromtrent b.v. B. ADAM, "Running out of Time. Global Crisis and Human Engagement", in: M. REDCLIFT & T. BENTON (eds.), *Social Theory and The Global Environment*, London, Routledge, 1994, 92-112.

16. Dit is de genoegzaam bekend als de *Tragedy of the Commons*.

pelijke risicoanalyse (met harde bewijzen en onbetwistbare cijfers) onmogelijk is.¹⁷

De hierboven aangehaalde ruimtelijke, temporele of accumulatieprocessen (territoriale verplaatsing, uitstel, schaalvergroting en gecombineerde effecten) brengen bijgevolg specifieke moeilijkheden met zich wat betreft het detecteren van inbreuken op het milieu, en ook, het opsporen van de daadwerkelijke dader van deze inbreuken. Er stelt zich bijvoorbeeld een probleem wanneer men vaststelt dat een site besmet is met zware metalen ten gevolge van lozingen en inefficiënt afvalbeheer van een bedrijf dat daar enkele decennia geleden gevestigd was, maar reeds lang de boeken heeft neergelegd. De spatiale processen van verplaatsing en schaalvergroting – waardoor de gevolgen van inbreuken op het milieu zich niet beperken tot lokale of nationale affaires – maken dat internationale coördinatie bij de preventie en reactie op milieu-inbreuken noodzakelijk is. Het opsporen en detecteren van inbreuken op het milieu vergt ook gespecialiseerde apparatuur, bijvoorbeeld om het traject van oliesporen op zee te kunnen nagaan of om door chemische analyse de samenstelling van die verontreinigende substantie te achterhalen, om zo de dader van de lozing te kunnen traceren.¹⁸

2. Individuele, georganiseerde, en inbreuken op het milieu door de overheid

Wanneer we het hebben over handelingen of praktijken die het ecologisch evenwicht uit balans brengen, moet in beschouwing worden genomen dat deze praktijken zich kunnen situeren op verschillende organisatorische niveaus, onafgezien van het feit of deze praktijken al of niet gecriminaliseerd zijn of aan bestuursrechtelijke reglementering onderworpen zijn.

Vooreerst zijn er de aanslagen tegen het milieu die zich op het individuele of niet-georganiseerde vlak situeren, bijvoorbeeld het slukstorten door particulieren langs openbare wegen, het verbranden van afval in de tuin, autorijden, het rooien van bomen in de tuin, maar ook minder evidente praktijken zoals het gebruik van de anticonceptiepil¹⁹ of het aansteken van onnodige verlichting in huis. Precies door de bovengenoemde accumulatieprocessen kan een combinatie van vele individuele handelingen – die elk afzonderlijk misschien geen desastreus effect hebben – wel een negatieve invloed op het ecologisch evenwicht ressorteren. Een mooi voorbeeld van het collectieve positieve effect dat bereikt werd door de burgers individueel actie te laten nemen, speelde zich af in Bangkok. Daar had de lokale overheid beslist om op een bepaalde weekdag, om 21.00 uur, op alle belangrijke televisiestations een grote meter te tonen die het elektriciteitsverbruik van de stad op dat moment weergaf. Zodra de meter op het scherm verscheen, vroeg men aan iedereen om alle onnodige verlichting en

17. DOBSON, *o.c.*, 78; HANNIGAN, *o.c.*, 80-82.

18. Over de rol en functie van bijzondere inspectiediensten in de strijd tegen milieucriminaliteit verwijzen we naar de bijdrage van PONSAERS en DE KEULENAER in dit themanummer. Zie ook S. MCKENNA, "The Environment, Crime and the Police", *The Police Journal* 1993 (LXVI, 1), 95-103.

19. Men vermoedt dat het massale gebruik van de anticonceptiepil bijdraagt tot het 'vervrouwelijken' van rivieren en waterlopen (oestrogenen via urine in oppervlaktewater), met als neveneffect onvruchtbaarheid/hormonenverstoring bij dieren en vermoedelijk ook mensen.

elektrische apparaten uit te schakelen. Terwijl de kijkers toekeken, zakte de meter met 735 MW, genoeg om twee middelgrote elektriciteitscentrales op steenkool uit te schakelen. Voor de kijkers had dit direct-feedbackexperiment het langdurige effect, dat het hen eraan bleef herinneren dat ze individueel een verschil konden maken, en dat ze collectief letterlijk elektriciteitscentrales konden sluiten. Dergelijke praktijken kunnen dus betekenisvolle gedragswijzigingen op het individuele niveau induceren.²⁰

Het grootste aandeel van het ecologische onevenwicht – zowel kwalitatief als kwantitatief gezien – vindt echter zijn oorsprong in praktijken die gepleegd worden in institutioneel verband (hetzij door legale of illegale organisaties), b.v. grensoverschrijdende afvaltransporten, smokkel van bedreigde dier- en plantensoorten, (il)legale lozingen van afvalwater door chemische bedrijven of luchtverontreiniging door afvalverbrandingsovens.²¹ Een groene milieucriminologie zou zich dan ook moeten focussen op de onderzoeksvraag op welke manier dergelijke georganiseerde praktijken op de meest effectieve manier preventief kunnen worden tegengegaan, en hoe – als ze zich dan toch voordoen – er reactief tegen moet worden opgetreden. Dit behelst dan onderzoek betreffende de positieve en negatieve effecten van specifieke afhandelingskeuzes zoals b.v. criminalisering of de bestuursrechtelijke afhandeling van inbreuken op het milieu.²² Samenvattend kunnen de argumenten tegen de criminalisering van milieu-inbreuken als volgt worden gepresenteerd.²³ Ten eerste zijn er dikwijls wettelijke problemen om de zaak zover te krijgen dat er vervolging wordt of kan worden ingesteld. Als er al vervolging wordt ingesteld, dan zijn zaken van vervuiling zeer moeilijk te bewijzen op het niveau van schuldtoewijzing en moedwillig opzet. Indien de schuldvraag al kan worden aangetoond, en ook het bestaan van moedwillig opzet kan worden aangetoond, en de vervolging is succesvol, dan is de straf (geldboete) dikwijls zeer bescheiden in vergelijking met de toegebrachte ecologische schade. Zo zal bij een geldboete het bedrijf dat de milieu-inbreuk pleegde, de kosten gewoon incalculeren en/of doorrekenen naar de consumenten.

Misschien kan het concept ‘shaming’ – zoals het werd geïntroduceerd door BRAITHWAITE – hier een meer succesvol alternatief bieden,²⁴ waarbij een aanval wordt gelanceerd op het bedrijfsimago. De slechte reclame en het daaruit voortvloeiende negatieve publieksbeeld van het bedrijf kunnen een negatieve invloed hebben op de public relations, de winst en de aandeelprijzen van het desbetreffende bedrijf. Echter, het is misschien naïef om te denken dat bedrijven zich daar echt iets van aantrekken, of dat de consument zich iets aantrekt van wat het be-

20. MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, *De Vlaming over 'ons' milieu en 'zijn' gedrag. Resultaten van de APS-surveys 1996 en 2000*, Stativaria 25, juli 2000, Brussel, Administratie Planning en Statistiek, 64.

21. Zie bijvoorbeeld D.R. SIMON, “Corporate environmental crimes and social inequality – New directions for environmental justice research”, *American Behavioral Scientist* 2000 (43, 4), 633-645.

22. Zie hieromtrent enkele andere bijdragen in dit themanummer, in het bijzonder van LEROY en van VANDERBEKEN en VAN HOORICK.

23. N. SOUTH, “Corporate and State Crimes Against the Environment. Foundations for a green perspective in European Criminology”, in: V. RUGGIERO, N. SOUTH & I. TAYLOR (eds.), *The New European Criminology. Crime and Social Order in Europe*, Routledge, London, 1998, 449.

24. J. BRAITHWAITE, *Crime, Shame and Reintegration*, Cambridge, Cambridge University Press, 1989.

drijf eigenlijk allemaal doet (zeker als die consument niet rechtstreeks te maken krijgt met de negatieve milieueffecten).²⁵ De mogelijkheid om bedrijven die het ecologisch evenwicht in gevaar brengen publiekelijk aan de schandpaal te nagelen wordt natuurlijk meebepaald door de rol die de media hierin wil spelen. Uit een onderzoek naar de nieuwsverslaggeving van chemische misdrijven in Hillsborough County in Florida (1987-1997) bleek dat van de 878 chemische vervuilingen die gerapporteerd waren aan het Environmental Protection Agency volgens het notificatiesysteem, er slechts negen het nieuws haalden.²⁶ De media kunnen dus een milieuzak 'maken', net zoals ze er één kunnen doodzwijgen. Een ruime mediaverslaggeving is natuurlijk ook geen garantie op succes, zoals bijvoorbeeld blijkt uit de afloop van de bezetting van het Lappersfortbos aan de zuidrand van Brugge. Men kan zich trouwens de vraag stellen of het publieke of economische imago van het bedrijf Fabricom nu daadwerkelijk schade werd toegebracht door de herhaaldelijke media-aandacht ten tijde van de bezetting van het Lappersfortbos.²⁷ Langs de andere kant spelen milieubewegingen, natuurorganisaties of dierenrechtenorganisaties een belangrijke rol om een probleem onder de aandacht te brengen. Vele campagnes hebben reeds aangetoond dat een negatief publiek imago van bedrijven die milieu-inbreuken plegen wel degelijk het consumentengedrag kan beïnvloeden, en bijgevolg, het bedrijf ertoe kan aanzetten om zijn milieukoers te wijzigen. Een consumentenboycot kan dan potentieel meer effect teweegbrengen dan een geldboete ooit zou kunnen doen. Toen Shell een afgedankt olieboorplatform gewoon wou laten zinken in zee (in plaats van het te ontmantelen en bergen), zorgde een door de milieubeweging op touw gezette consumentenboycot ervoor dat de benzineverkoop aan de pomp bij Shell-stations merkbaar daalde, wat het bedrijf ertoe aanzette om zijn koers te wijzigen.

Niettegenstaande de argumenten die geopperd kunnen worden tegen het criminaliseren van inbreuken op het milieu, en de mogelijkheden die alternatieven zoals *shaming* kunnen bieden – of zelfs een civielrechtelijke afhandeling – zijn er ook argumenten voor het strafrechtelijk beteugelen van milieu-inbreuken. Immers, het lijkt utopisch om de praktijken van de georganiseerde misdaad over te laten aan de potentiële effecten van sociale druk of vrijwillige medewerking.²⁸

Behalve de individuele praktijken, en de praktijken die gepleegd worden in georganiseerd verband, is het de opdracht van een groene milieucriminologie om haar aandacht te vestigen op die milieu-inbreuken die door de overheid gepleegd worden, of door de overheid ondersteund of gereguleerd worden. Voorbeelden hiervan zijn o.a. de kernproeven uitgevoerd door Frankrijk in de Stille Oceaan, het niet-naleven van internationale milieuverdragen (b.v. wat het nakomen van de norm van koolstofdioxide-uitstoot betreft, of dergelijke verdragen in de eerste plaats al niet willen ondertekenen) of – misschien wel het belangrijkste – het goedkeuren van milieureglementeringen die milieuaantastingen laten voortbestaan, maar met de scherpste kanten ervan afgehaald. HALSEY maakt wat dit

25. SOUTH, *o.c.*, 449.

26. LYNCH, STRETESKY & HAMMOND, *o.c.*

27. Weet de gemiddelde burger überhaupt in welke sector het bedrijf Fabricom (eigenaar van de gronden) actief is?

28. SOUTH, *o.c.*, 450.

laatste betreft de belangrijke opmerking dat sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar de studie van milieucriminaliteit zich in de eerste plaats niet moet bezighouden met de vraag op welke manier de industrie kan onderworpen worden aan bestaande wetgeving, maar met de vraag naar de wijze waarop bestaande wetgeving eigenlijk het proces van ecologische vernietiging vergemakkelijkt en mee in de hand werkt. De regulering van bestaande praktijken (b.v. door het invoeren van een vergunningsstelsel voor lozingen) behelst immers geen *uitschakeling* van de aan die praktijken verbonden milieurisico's, maar is gebaseerd op de idee dat een risicovermindering mogelijk is, en dat minimale risico's alleen maar tot minimale milieuschade zouden kunnen leiden.²⁹ In de agenda van een groene milieucriminologie zijn dan ook niet alleen de technisch-wettelijke aspecten betreffende het preventief of reactief optreden tegen milieu-inbreuken belangrijk (b.v. criminalisering of bestuursrechtelijk optreden). Een minstens even belangrijke vraag, indien dan al criminalisering gekozen werd als reactieve oplossing, is te onderzoeken welke sociaal-economische factoren dit criminaliseringsproces gestuurd hebben en vorm gegeven hebben.³⁰

3. Reactief optreden tegen daders van milieu-inbreuken

We hebben er hierboven reeds op gewezen dat criminalisering niet automatisch de meest effectieve weg is om inbreuken op het milieu preventief en reactief te bestrijden. Niettemin kunnen *binnen* het strafrechtelijk apparaat ook alternatieven gevonden worden op de klassieke gevangenisstraf of geldboete. We willen hier kort wijzen op enkele initiatieven die in het licht van een groene milieucriminologie bijzonder interessant zijn om reactief op te treden tegen daders van milieu-inbreuken, en die de mogelijkheid bieden om het traditionele patroon van retributie of straf te overstijgen. Het gaat dan om afhandelingsmethodes waarbij de verbondenheid met de natuur gestimuleerd en daadwerkelijk in de praktijk beleefd wordt, bijvoorbeeld door het uitoefenen van een gemeenschapsdienst bij natuurbeschermingsorganisaties, bij de groendienst van een gemeente, bij een afvalverbrandingsoven of containerpark, of zelfs bij een vogelopvangcentrum.

Dergelijke initiatieven zouden vooral bij geïndividualiseerde (niet-georganiseerde) inbreuken op het milieu een positief effect kunnen resulteren. De mogelijkheid dient zich tevens aan om deze alternatieve afhandelingsroutes te gaan toepassen bij daders van niet-milieugerelateerde inbreuken, om zo het ecologisch bewustzijn bij individuen aan te wakkeren. In het licht hiervan kunnen we wijzen op enkele initiatieven waarbij gedetineerden instaan voor de opvang en verzorging van gewonde of verweesde wilde dieren, zorg dragen voor gedomesticeerde dieren, of ingeschakeld worden in natuurbeschermings- of ontwikkelingsprojecten.

Een vroeg voorbeeld hiervan is terug te vinden eind achttiende eeuw in de gevangenis *The York Retreat* (Engeland), opgericht door de progressieve Quaker

29. HALSEY, *o.c.*, 134. En ook: M. HALSEY & R. WHITE, "Crime, Ecophilosophy and Environmental Harm", *Theoretical Criminology* 1998 (2, 3), 345-371.

30. Zie b.v. het onderzoek van PENDLETON (*o.c.*) naar de sociale processen die ertoe geleid hebben dat boomkap in de bossen van British Columbia gecriminaliseerd werd.

WILLIAM TUKE, waar de gevangenen aangemoedigd werden om de verzorging van dieren op zich te nemen. De gevangenen mochten zich vrij bewegen op de binnenkoer en de tuinen van het gevangeniscomplex, waar kleine huisdieren verzorgd werden. TUKE stelde dit voor als een therapeutische behandeling van de gedetineerden, en geloofde dat de contacten met de dieren (het zorgdragen voor wezens die kwetsbaarder zijn dan zichzelf) de gedetineerden rustiger zou maken en hun meer zelfcontrole zou bijbrengen.³¹ Een gelijkaardig – maar recenter – initiatief is terug te vinden in de instelling *Green Chimneys*, net buiten New York, waar zogezegde probleemjongeren uit de achterbuurten van de stad geplaatst worden met als doel hen te resocialiseren of rehabiliteren. Behalve de werkboerderij in de instelling, is er ook een programma waar de jongeren zorg moeten dragen voor wilde diersoorten (in het kader van een natuurbehoudsprogramma) en waarbij ook zeldzame gedomesticeerde diersoorten worden gekweekt. Via deze werkervaringen en contacten met het ‘buitenleven’ zouden de jongeren opnieuw relationele vaardigheden aanleren, wordt hun zelfvertrouwen opgekrikt en krijgen ze opnieuw een doel in het leven dat ze graag nastreven.³² Bij sommige gevangenisprojecten werken gevangenen mee aan de opvang en verzorging van gewonde of verweesde wilde dieren, waarbij ze de dieren voorbereiden op hun terugkeer naar de natuur. De Calgary Wildlife Rehabilitation Society (Canada) werkt bijvoorbeeld sinds 1994 samen met twee gevangnissen in de Verenigde Staten, waarbij de gevangenen instaan voor de verzorging van gewonde wilde dieren die binnengebracht zijn door buitenstaanders.³³ Een gelijkaardig project startte in 1995 in de Australische gevangenis John Morony Correctional Centre dichtbij Sydney. Een aantal van de 250 gevangenen wordt er ingeschakeld in het opvangcentrum voor wilde dieren, dat vlak naast de instelling ligt.³⁴

Dergelijke projecten hebben niet alleen het voordeel dat ze daadwerkelijk een praktische bijdrage leveren aan natuurbehoud, natuurontwikkeling, of milieuhygiëne,³⁵ maar er wordt ook gerapporteerd over het positieve therapeutische effect dat dit bij de ingeschakelde individuen teweegbrengt (zelfwaardering stijgt, zelfcontrole, positief doel in leven). Meer dan bij de klassieke afhande-

31. J.A. SERPELL, *In The Company of Animals. A study of human-animal relationships*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, 92.

32. S.B. ROSS & M.M. ROSS, *The evolving Role of Animals and the Needs of Youth: A Review of 50 Years of Programming for the Integration of Humans and Animals*, presentation at the 8th International Conference on Human-Animal Interactions “The Changing roles of Animals in Society”, IAHAIO, 10-12 september 1998, Praag; L.M. HINES, Project Pooch: Positive Opportunities – Obvious Change with Hounds. A joint project of the MacLaren School (state juvenile correctional facility) and the Delta Society, in: Delta Society, *Animals in Institutions AAT 110*, Renton, s.d.; G.P. MALLON, S.B. ROSS & L. ROSS, Designing and Implementing Animal Assisted Therapy Programs in Health and Mental Health Organizations, in: A.H. FINE (ed.) *Handbook on Animal Assisted Therapy. Theoretical Foundations and Guidelines for Practice*, San Diego, Academic Press, 2000, 117.

33. L.K. BUSTAD, Prison Programs involving Animals (from ‘Compassion: Our Last Great Hope’, p. 71-80): in: Delta Society, *Animals in Institutions AAT 110*, Renton, s.d., p. 77; CORRECTIONAL SERVICE OF CANADA, *Literature Review. Pet Facilitated Therapy in Correctional Institutions*, Office of the Deputy Commissioner for Women, April 1998, 22.

34. P. FELGER (ed.), *La rédemption par les animaux*, televisiedocumentaire, Arte, december 2000.

35. Er zijn gelijkaardige initiatieven denkbeeldig waarbij overtreders zouden ingeschakeld worden voor het beheer van natuureservaten, waarbij als gemeenschapsdienst aan de sluikestorters wordt opgelegd om mee te helpen aan de opruiming van openbare wegen enz.

lingsmethodes zoals het opleggen van een geldboete of een gevangenisstraf, ligt hier de mogelijkheid om het ecologisch bewustzijn – een noodzakelijke maar niet voldoende voorwaarde om individuele en collectieve gedragsveranderingen teweeg te brengen – aan te wakkeren.³⁶

4. Een groene milieucriminologie of eco-criminologie

Een groene milieucriminologie vergt dus in de eerste plaats een thematische uitbreiding van de milieugerelateerde onderzoeksdomeinen die studie behoeven. Wat dit betreft zouden we kunnen stellen dat de milieuthematiek in het criminologische veld een net zo belangrijke plaats inneemt als andere thema's in de criminologie, misschien zelfs nog wel een belangrijker plaats. Inbreuken op het milieu (of op de natuur – hoe dit dan ook wordt ingevuld³⁷) impliceren immers niet alleen dat – zoals bij andere thema's in criminologisch onderzoek – schade wordt toegebracht aan de gezondheid van mensen (b.v. drugshandel, onveiligheidsgevoelens), of dat er sprake is van economische onrechtvaardigheid of economische schade (b.v. diefstal, fraude), maar ook dat er een onrechtvaardige praktijk gesteld wordt ten aanzien van andere levende wezens en ecosystemen, en dat de belangen van toekomstige generaties mensen in het gedrang komt. Indien een ecocentrische ethiek als leidraad voor het menselijk handelen wordt gevolgd, is het bijgevolg evident dat onderzoek naar welke preventieve en reactieve middelen het best geschikt zijn om praktijken zoals b.v. boomkappen, waternvervuiling, bodemverontreiniging, het uitsterven van diersoorten, overbevising of lichtpollutie te voorkomen of te controleren of reguleren een prominente plaats inneemt op de criminologische onderzoeksagenda. We vinden bovendien een solide en doorslaggevend antropocentrisch argument in het feit dat een leefbaar milieu precies ons levensdraagvlak is en dus mee het voortbestaan van de mensheid (en van alle andere levende wezens op aarde) bepaalt. De verstoring van het ecologisch evenwicht is tastbaar in verschillende aspecten van onze levensnoodzakelijke behoeften: de lucht die we inademen, de UV-stralen op onze huid, het voedsel dat we eten en het water dat we drinken. Door milieuverstorende of destructieve praktijken te negeren of slechts te temperen graven we dus de grond weg onder onze eigen voeten.

Een groene milieucriminologie behelst meer dan alleen maar een verruiming van de onderzoekshorizon naar milieugerelateerde onderwerpen. We hebben reeds herhaaldelijk aangehaald dat milieu-inbreuken zeer specifiek zijn wegens

36. We kunnen hier niet nalaten om ook de bijdrage van DEKLERCK en DEPUYDT aan dit debat te vermelden, in het bijzonder wat betreft hun ecocriminologische benadering van een herstellende justitie, gefundeerd op de cycliciteit van sociale processen. J. DEKLERCK & A. DEPUYDT, "Tijd voor een Ecocriminologie? Enkele krijtlijnen", *Panopticon* 2002 (23, 4), 287-303.

37. 'De natuur' is een sociale constructie, die verschillend wordt ingevuld in verschillende sociale, politieke of epistemische settings. 'De natuur' kan verwijzen naar dat deel van het milieu dat niet door mensen is aangeraakt (maar bestaat er dan nog wel 'natuur?'), naar het grotere geheel waartoe zowel mensen als andere dieren behoren (de '*Great Chain of Being*'), of naar 'de natuur' van de mensheid. Zie G. CAZAUX, 'Constructing Nature. On salmon, mushrooms and epistemic cultures', *Journal of Contemporary Ethnography* (2003 – in druk); K. SOPER, *What is Nature? Culture, Politics and the non-Human*, Oxford, Blackwell, 1995.

de vertraging of vervorming die mogelijk is bij het zich voordoen van de gevolgen of effecten van een bepaalde handeling (temporale, spatiale effecten en accumulatie), waardoor het detecteren van een direct causaal verband tussen daad/dader en effect niet zo eenduidig blijkt te zijn als bij andere minder complexe vormen van criminaliteit. Een groene milieucriminologie vergt dan ook op alle niveaus een holistische benadering, waarbij de studie van menselijke praktijken in relatie tot de volledige ecologische context wordt beschouwd. Zo is het thema van de uitroeiing van een bepaalde dier- of plantensoort niet alleen belangrijk omdat die soort *op zich* verdwijnt (vanuit een ecocentrische optiek: een verlies aan biodiversiteit, vanuit een antropocentrische invalshoek: potentieel verlies van nieuw geneesmiddel?); maar ook omdat zo een belangrijke schakel in het ecosysteem verloren gaat. Bijvoorbeeld met betrekking tot de plaats van één bepaalde diersoort in de voedselketen: het verdwijnen van insectenetende vleermuizen kan een toename van het aantal insecten tot gevolg hebben, wat zelfs kan leiden tot insectenplagen, waarop dan b.v. gereageerd wordt met het gebruik van steeds meer insecticiden, waardoor het aantal insecten plots sterk kan terugvallen, wat dan weer een invloed kan hebben op de overlevingskansen van bepaalde insectenetende vogels. Zo zijn ook bepaalde planten of struiken waardplanten voor zeer specifieke insectensoorten (ze planten zich alleen voort op die specifieke planten), maar door het verlies aan biotopen met inheemse (streek-eigen) struiken (dalende biodiversiteit) verliezen die insectensoorten hun waardplanten en komt ook hun voortbestaan in gevaar.

Een 'groene milieucriminoloog' is dan ook niet noodzakelijk een specialist in het milieurecht, een politicoloog die zich bezighoudt met de studie van globaliseringsprocessen en hoe dit b.v. een invloed heeft gehad bij de totstandkoming van het Kyoto-verdrag, een epidemioloog die de gezondheidsimplicaties van opgeborgen radioactief afval bestudeert, een bioloog die het kritische aantal sneeuwluipaarden kan bepalen waarbij de diersoort met uitsterven bedreigd wordt, of een milieueconoom die de impact van milieueffingen of -boetes op de bedrijfsbalans gaat berekenen. Precies door de interdisciplinaire achtergrond van de criminologische wetenschap ligt de taak van de groene milieucriminoloog – op basis van empirische gegevens voortvloeiend uit andere wetenschappelijke disciplines – in het achterhalen en bestuderen van de machtsrelaties die het sociale, economische en politieke leven gestalte geven, en de logica van het milieudestructief systeem dat daarachter zit.³⁸ Een groene milieucriminologie betekent dan ook dat op een andere (vollediger, ecologisch geïnspireerde) manier moet aangekeken worden tegen vele praktijken die nu reeds vallen onder één of andere categorie van criminaliteit, maar waarvan de milieu-implicaties in het traditionele criminologisch onderzoek buiten beschouwing worden gelaten. We denken bijvoorbeeld aan praktijken als overdreven snelheid, bepaalde oorlogstactieken zoals het in brand steken van olieraffinaderijen door de Iraakse troepen bij het terugtrekken uit Koeweit op het einde van de Golfoorlog of de hormonenmaffia.

38. Vanuit de raakpunten tussen een feministische criminologie en een ecologisch geïnspireerde criminologie kan dit een vruchtbaar vertrekpunt geven. Zie b.v. N. GROOMBRIDGE, "Masculinities and Crimes against the Environment", *Theoretical Criminology* 1998 (2, 2), 249-267; P. LANE, "Ecofeminism Meets Criminology", *Theoretical Criminology* 1998 (2, 2), 235-248.

De traditionele studie van de milieuthematiek is ingebed in een denken dat deze problemen beschouwt als dingen die te maken hebben met 'de natuur', met technologie, met economie of met geneeskunde.³⁹ De achterliggende idee, voortvloeiend uit een wetenschappelijk vooruitgangsoptimisme, is dat voor elk milieu-probleem toch wel een technologische oplossing zal gevonden worden, en dat de vooruitgang van de wetenschap ons zal behoeden voor grootschalige milieu-catastrofes. Het is echter precies die redenering die ons op de rand van de catastrofe heeft gebracht.

39. U. BECK, *Risk society. Towards a new modernity*, London, Sage, 1992.